

KS. SŁAWOMIR KĘSZKA ^{a, ©}

 0009-0001-7633-9903

^a Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego; Instytut Interdyscyplinarnych Badań Historycznych, plac św. Józefa 2-4-6, 62-800 Kalisz, wielkopolskie, PL

[©] S.Keszka@UniwersytetKaliski.Edu.PL

PRZYCZYNEK DO HISTORII KOŚCIOŁA PW. ŚW. ANTONIEGO PADEWSKIEGO W OSTROWIE WIELKOPOLSKIM Budowa świątyni i erygowanie parafii

Słowa kluczowe: Ostrów Wielkopolski, kościół, budowa, Leon Płotka.

Streszczenie: W okresie międzywojennym Ostrów Wielkopolski liczył ponad 33 tys. mieszkańców i posiadał tylko jedną parafię – św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Koniecznym było zbudowanie dodatkowego kościoła, o co w szczególny sposób zabiegał proboszcz ostrowskiej fary, ks. Leon Płotka. Artykuł opisuje historię prac budowlanych, rozpoczętych 7 czerwca 1938 r. i zakończonych po wojnie. Parafię erygowano 15 listopada 1947 r.

1. Miasto Ostrów Wielkopolski w okresie międzywojennym i sytuacja duszpasterska

Kościół pw. św. Antoniego Padewskiego jest drugą po farze ostrowskiej¹ świątynią, która od prawie osiemdziesięciu lat wpisuje się w pa-

KS. DR SŁAWOMIR KĘSZKA (1973–). Polski prezbiter (2005) diecezji kaliskiej. Mgr: historia, 1998 (UAM, Poznań), teologia, 2005 (UAM, Poznań); dr nauk humanistycznych: historia, 2007 (UAM, Poznań). Zainteresowania badawcze: historia Kościoła z uwzględnieniem Kalisza i regionu (XIX–XX w.), duchowieństwo miasta Kalisza i regionu, martyrologia duchowieństwa polskiego lat II wojny światowej, badania i studia nad regionem. Organizator i dyrektor (2013–2021) Archiwum Kurii Diecezjalnej w Kaliszu.

¹ Kościół farny pw. św. Stanisława BM w Ostrowie Wielkopolskim, obecnie konkatedra, zbudowany został w latach 1904–1907. Świątynię poświęcił sufragan poznański bp Edward

noramę miasta. Jej początki sięgają drugiej połowy lat trzydziestych XX wieku. Rozwój terytorialny Ostrowa w 1934 r., poprzez przyłączenie do jego starego zasięgu terytorialnego gmin wiejskich i leżących w pobliżu obszarów dworskich, przyczynił się do powiększenia miasta i dość znacznego wzrostu liczby jego mieszkańców. W końcu lat trzydziestych, w 1938 r., zamieszkiwało tutaj około 33 tys. ludzi. Miasto w czwartej dekadzie XX w. posiadało dobrze zorganizowaną infrastrukturę miejską z gazownią, elektrownią, wodociągami i kanalizacją. Podstawę utrzymania mieszkańców stanowił przemysł związany głównie z przetwórstwem rolnym, ale był też w tym czasie spory ośrodek rzemieślniczy i handlowy². Wraz z rozwojem miasta przybywało w mieście także szkół. Wielką osobowością w Gimnazjum Męskim był tamtejszy prefekt ks. Lech Ziemiński³, który nie tylko wykładał religię, ale był także pedagogiem. Poprzez swoją szeroką i wieloaspektową działalność wśród młodzieży kształtował charakter młodych ludzi.

W rozwijającym się po kryzysie z przełomu lat trzydziestych XX w. Ostrowie podjęta została decyzja o budowie nowej świątyni. Wysiłkiem całej społeczności miasta udało się doprowadzić do wzniesienia jej murów. W tym czasie parafia farna św. Stanisława BM była jeszcze jedyną parafią ostrowską. Podlegała jurysdykcyjnie władzom archidiecezji poznańskiej, obejmując opieką duszpasterską prawie wszystkich mieszkańców ponad trzydziestotysięcznego miasta. Tym samym należała do większych parafii pod względem liczebności wiernych w archidiecezji. Opiekę nad kościołem sprawował ks. Leon Płotka⁴, znany w Wielkopolsce działacz Katolickiego Towarzystwa Robotników Polskich⁵, które jako ognisko oświaty i kultury chrześcijańskiej stanowiło alternatywę

Likowski 6 października 1907 r. Por. A. Mąka, *Konkatedra Ostrowska*, w: *Jedność w Wielości. X lat Diecezji Kaliskiej*, red. J. Bąk, Kalisz 2001, s. 75 oraz K. Splitt, J. A., *Kościół konkatedralny w Ostrowie Wielkopolskim i jego dzieje*, „Opiekun”, 1998, nr 18, s. 8–9.

² K. Pawlak, *Polska odrodzona*, w: *Ostrów Wielkopolski. Dzieje miasta i regionu*, red. S. Nawrocki, Poznań 1990, s. 237–283.

³ O gimnazjum ostrowskim pisze m.in. E. Serwański, *Wkręgu myśli zachodniej. Wspomnienia z zapiski Wielkopolanina*, Poznań 2003, s. 21–44.

⁴ Na temat przyjazdu i objęcia parafii przez ks. Leona Płotkę 1 marca 1936 r. por. informację *Powitanie nowego duszpasterza parafii Ostrowskiej*, „Orędownik Ostrowski” (OO), 85(1936), nr 18, 3 III, s. 1.

⁵ O powstaniu i formach działalności, zob. R. Taisner, *Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich przy Farze w latach 1893–1904 pod patronatem ks. Antoniego Sychla*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, 5(2010), s. 99–136, DOI: 10.14746/e.2010.5.6.

dla powstających w pierwszej połowie XX w. stowarzyszeń socjaldemokratycznych⁶.

Wraz z proboszczem do czasu wybuchu wojny w 1939 r. pracowali w Ostrowie⁷: ks. Andrzejewski, ks. Musiała, ks. Rywolt⁸, ks. Leciejewski, ks. Piełka, ks. Czwojda, ks. Garyantysiewicz i ks. Januszczak. Księża ci, mając tak wielu wiernych pod swoją opieką, sprawowali posługę w farze i w kaplicach znajdujących się w mieście. W połowie września 1936 r., podczas kilkudniowego pobytu w mieście sufragana poznańskiego bp. Walentego Dymka, Rada Parafialna fary ostrowskiej podjęła ostateczną decyzję o budowie drugiego kościoła i przyszłym ewentualnym podziale parafii⁹. Kilka miesięcy wcześniej, bo już w kwietniu 1936 r., ks. proboszcz L. Płotka zwrócił się do magistratu miasta o przyznanie terenu pod budowę nowej świątyni. Pod uwagę brane były dwa miejsca – jedno usytuowane na terenie miejskiego targowiska na ulicy Celnej, drugie obejmowało teren

⁶ Leon Płotka – ksiądz, działacz społeczny. Urodził się 4 maja 1889 r. w Turzy k. Wągrowca, syn Władysława i Katarzyny z Menclów. Ukończył gimnazjum klasyczne w Nakle (1908 r.). Studia teologiczne odbył w seminariach duchownych w Poznaniu i Gnieźnie. Dnia 11 lutego 1912 r. otrzymał w Gnieźnie święcenia kapłańskie. Jako wikariusz pracował w parafiach: Rzadkwin, Jarząbkowo, Kamieniec k. Trzemeszna, Szaradów, Świętej Trójcy w Bydgoszczy. Jako proboszcz pełnił posługę w: Bydgoszczy, Zbąszyniu, Kębłowie. W Bydgoszczy i Zbąszyniu był patronem parafialnych Towarzystw Katolickich Robotników Polskich. Był także członkiem Bractwa Księży Misjonarzy „Dobry Pasterz”. Podczas okupacji aresztowany przez Niemców. Jako zakładnik był więziony przez kilka tygodni w Ostrowie Wlkp., zaś od 30 listopada 1939 r. do czerwca 1940 r. przetrzymywany w obozie przejściowym w Kazimierzu Biskupim k. Konina. Po zwolnieniu przebywał w Częstochowie, gdzie pracował jako kapelan w szpitalu miejskim oraz pełnił posługę u sióstr zmartwychwstank. Dnia 13 sierpnia 1945 r. został dziekanem ostrowskim. Odznaczony tytułem emerytowanego dziekana i godnością kanonika honorowego kapituły metropolitalnej poznańskiej. Zmarł 7 sierpnia 1954 r. w Poznaniu, pochowany został w Ostrowie. Zob. J. Pietrzak, *Leon Płotka*, w: PSB, t. 26, Warszawa 1981, s. 814–815.

⁷ Lista księży pracujących przy farze ostrowskiej w latach trzydziestych na stronie internetowej parafii św. Stanisława jest niekompletna; wymienieni są tylko ks. Leciejewski i ks. Januszczak. Por. www.Konkatedra-ostrowwlpk.pl/wikariusze.html [30.09.2014]. Przedstawiony w tekście wykaz oparto na ogłoszeniach o porządku nabożeństw zamieszczonych w „Dzienniku Ostrowskim” (DzO), 4(1936), nr 283, 5 XII, s. 6; 5(1937), nr 297, 24 XII, s. 9; 7(1939), nr 58, 11 III, s. 5.

⁸ Ksiądz ten pełnił funkcję asystenta kościelnego Parafialnej Akcji Katolickiej – por. *Ku czci Namieśnika Chrystusowego*, OO, 85(1936), nr 15, 21 III, s. 1.

⁹ Archiwum Diecezji Kaliskiej (ADK). Akta przekazane z Archiwum Kurii Arcybiskupiej w Poznaniu (AKAP), Budowa i reparacja kościoła św. Antoniego w Ostrowie 1936–1939, sygn. 17 (Budowa i reparacja), Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego z dn. 4 listopada 1936 r. do Kurii Arcybiskupiej w Poznaniu. Na temat pobytu bp. Dymka w Ostrowie patrz też *Z pobytu J. Eksc. ks. Biskupa Dymka w Ostrowie*, OO, 85(1936), nr 74, 15 IX, s. 1.

ogrodu starej Strzelnicy przy ul. Raszkowskiej¹⁰. Ta druga lokalizacja, przy ul. Raszkowskiej, przedstawiona na sesji miejskiej przez radnego Rowińskiego została zaakceptowana uchwałą Rady Miasta 6 listopada. Decyzja ta pokrywała się z życzeniem strony kościelnej, bowiem tereny wokół starej Strzelnicy były już wtedy dość licznie zasiedlone i usytuowanie świątyni w tym miejscu odpowiadało potrzebom wiernych. „Orędownik Ostrowski”, będący gazetą notującą najważniejsze wydarzenia w mieście i regionie, poinformował o decyzji rady miejskiej: „Po przeprowadzeniu dyskusji Rada Miejska jednomyślnie uchwaliła odstąpić kościołowi katolickiemu w Ostrowie pod budowę kościoła około 4 mórg niezabudowanego terenu byłej strzelnicy miejskiej przy ulicy Raszkowskiej i Ułańskiej”¹¹.

Od tego momentu przystąpiono do zbierania funduszy potrzebnych pod budowę. Na łamach lokalnej prasy można prześledzić podejmowane przez społeczność Ostrowa różnorodne działania w celu zebrania pieniędzy potrzebnych na rozpoczęcie tego dzieła. Czas nagiął, bo już wówczas rozpoczęła się zwózka materiałów budowlanych, o czym przypominał „Orędownik Ostrowski” swoim czytelnikom 1 i 4 czerwca. Na dzień 11 czerwca 1937 r., w dniu patronalnym św. Antoniego, Akcja Katolicka z udziałem Katolickiego Stowarzyszenia Mężów zorganizowała zbiórkę uliczną na rzecz budującej się świątyni. Zebrano wówczas 565,44 złotych¹². Powstał Komitet dla urządzenia Wielkiego Festynu Ludowego, który odbył się 20 czerwca. Zgodnie z zapowiedzią „Orędownika”: „Nowością na festynie będzie kiosk wybitnego rysownika, który na oczekaniu odtworzy rysunek osoby, która złoży drobny datek na budowę świątyni”. Druga, wychodząca w mieście gazeta, „Dziennik Ostrowski” pisała: „Dla publiczności przygotowano najrozmaitsze rozrywki: loterię kwiatową, strzelanie, tłuczenie garnków, pocztę japońską, tańce [...]. W dniu festynu przejdzie ulicami miasta barwny pochód propagandowy”¹³. Gazeta ta podała także informację o tym, że projekt nowej świątyni został przez ostrowskie duchowieństwo wybrany; nie sprecyzowała jednak dokładnie jaki to projekt. Po zakończonej imprezie, na zebraniu komitetu likwidacyjnego Festynu Ludowego, podano komunikat zawierający szczegó-

¹⁰ ADK. AKAP, Budowa i reparacja, Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 1 grudnia 1936 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej w Poznaniu [dotyczy placu pod nowy kościół w Ostrowie].

¹¹ *Z posiedzenia Rady Miejskiej*, OO, 85(1936), nr 90, 10 X, s. 1.

¹² *Kwiatki św. Antoniego*, OO, 86(1937), nr 47, 11 VI, s. 1; 86(1937), nr 48, 15 VI, s. 1.

¹³ *Projekt nowej świątyni ostrowskiej został już wybrany*, DzO, 5(1937), nr 135, 13 VI, s. 5.

łowe rozliczenie. Dochód po wszystkich rozliczeniach przyniósł sumę 2542,96 złotych¹⁴. Zabawa połączona ze zbiórką pieniędzy odbyła się na boisku miejscowego towarzystwa gimnastycznego Sokół, na strzelaniu Bractwa Kurkowego, na uroczystościach dożynkowych w Krępie. Na zakończenie sezonu wydarzeń na rzecz budującego się kościoła w dniu 12 września zaplanowano na boisku Sokoła w Krępie jesienne pożegnanie lata. Teren został nagłośniony i wszyscy, którzy posiadali firmę usługową mogli się tam, za niewielką opłatą na rzecz budowy, zareklamować¹⁵. Nie wiadomo, jaką sumę udało się zebrać w czasie letnich miesięcy 1936 roku. Jednak prace przygotowawcze trwały nieprzerwanie.

W 1937 r., na początku października, gościł w Ostrowie kard. August Hlond, prymas Polski. Wizyta zbiegła się w czasie z prezentacją projektu kościoła pw. św. Antoniego, autorstwa znanego architekta Franciszka Morawskiego¹⁶, który w 1930 r. brał udział w konkursie na projekt świątyni Opatrzności Bożej w Warszawie. Według opisu „Orędownika Ostrowskiego” plany ukazywały „kościół 3-nawowy utrzymany w stylu zmodernizowanego gotyku o pięknej fasadzie, który stać będzie wzdłuż ulicy Ułańskiej. Wieża od ul. Raszkowskiej połączona będzie z kościołem arkadami”¹⁷.

Prymas przybył z miejscowymi władzami na teren starej Strzelnicy, obejrzał przygotowany plan budowlany i prezentowany tam projekt kościoła. Zachęcając wszystkich do szybkiego ukończenia prac, zadeklarował swoją chęć przybycia na uroczystość konsekracji świątyni. Zaproszeni goście wracając na plebanię kościoła farnego, zatrzymali się przed pomnikiem Najświętszego Serca Jezusa. Pomnik ten, autorstwa rzeźbiarza Jana Żoka z Poznania, usytuowany u wylotu ul. Raszkowskiej, na miejscu dawniej stojącego tam krzyża przydrożnego, poświęcił ks. proboszcz L. Płotka w 1936 r., wkrótce po swoim przybyciu do Ostrowa. W pierw-

¹⁴ *Zebranie likwidacyjne Komitetu Festynu Ludowego*, DzO, 5(1937), nr 155, 8 VII, s. 6.

¹⁵ *Uwaga Panowie Kupcy*, OO, 86(1937), nr 73, 6 IX, s. 1.

¹⁶ Żył w latach 1886–1967. Pochodził ze znanej rodziny ziemiańskiej zamieszkującej w pow. leszczyńskim. W latach 1935–1936 wykonał projekt kościoła pw. Serca Bożego w Drobinie (pow. leszczyński). W granicach obecnej diecezji kaliskiej znajduje się kościół według projektu jego autorstwa w Gorzycach Wielkich (dek. ostrowski II), którego realizację rozpoczęto w 1937 roku. Pod kierunkiem Franciszka Morawskiego odbudowano także w latach 1948–1956 bazylikę pw. św. Piotra i Pawła w Poznaniu. S. Leitgeber, *Morawscy herbu Nałęcz I. 600 lat dziejów rodziny*, Poznań 1997, s. 123–125.

¹⁷ *Powstał Komitet budowy kościoła św. Antoniego w Ostrowie*, OO, 86(1937), nr 95, 27 X, s. 1.

szych miesiącach wojny w 1939 r. okupanci niemieccy mając w planach zburzenie dopiero co wzniesionych murów kościelnych, dzieło niszczenia rozpoczęli od tego pomnika¹⁸.

2. Komitet Budowy Kościoła św. Antoniego w Ostrowie Wielkopolskim

Dnia 25 października 1936 r. powołano Komitet Budowy Kościoła św. Antoniego. Spośród jego członków wyłoniono Komitet Honorowy¹⁹, który patronował podejmowanym dziełom. Zasiadali w nim: starosta powiatu ostrowskiego dr Józef Ekkert, dowódca garnizonu płk Walczak, prezes s.o. Anison, burmistrz miasta Waclaw Cegiełka i prezes Parafialnej Akcji Katolickiej, komandor papieski mecenas Waclaw Jankowski²⁰. Czuwanie nad realizacją budowy świątyni spoczywało w rękach Komitetu Wykonawczego, w którego skład weszli: ks. proboszcz L. Płotka, burmistrz Waclaw Cegiełka, Waclaw Jankowski, dr Marian Leśniak, profesor Jan Drost, Roman Nogala²¹. Ponadto utworzono sekcje zajmujące się poszczególnymi zagadnieniami: finansową z dyr. Hubickim jako przewodniczącym; imprezową ze Stefanem Kunzem; budowlaną, której pracami kierował radca Dezydery Splitt; prawniczą, nad pracami której czuwał mecenas Waclaw Jankowski oraz komisję rewizyjną, którą nadzorował inspektor Straży Granicznej Braziulewicz²². Sekcje imprezowa i finansowa mimo zbliżającej się zimy nie ustawały w pomysłach, by zebrać jak najwięcej funduszków na budowę kościoła. Członkowie obu sekcji organizowali spotkania w Domu Katolickim, sprzedawali losy loterii fantowej, prezentowali za niewielką opłatą plany projektowe przyszłej budowli sakralnej. Specjalnie na ten cel wyświetlony został w kinie Corso film *Rio Rago*, będący opowieścią o życiu Indian.

¹⁸ Pomnik ten ufundowany został przez cech rzeźnicko-wędliniarski Ostrowa, w związku z przypadającą w 1934 r. rocznicą 500-lecia parafii św. Stanisława BM. Por. OO, 85(1936), nr 86, 27 X, s. 1. P. Anders, *Kalisz, Ostrów Wielkopolski i okolice*, Poznań 1983, s. 86–87.

¹⁹ ADK. AKAP, Budowa i reparacja, Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 15 grudnia 1937 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej [Prośba o poświadczenie spisu członków Komitetu].

²⁰ Na temat nadania przez ojca świętego mecenasowi Waclawowi Jankowskiemu tytułu rycerza – komandora Zakonu św. Sylwestra por. *Jego Eminencja Ks. Kardynał Prymas w Ostrowie. Wysokie odznaczenie p. mec. Jankowskiego*, OO, 80(1931), nr 103, 25 XII, s. 1.

²¹ ADK. AKAP, Budowa i reparacja, Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 15 grudnia 1937 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej [Prośba o poświadczenie spisu członków Komitetu].

²² Tamże.

Komitet Budowy Kościoła pod koniec października 1937 r. po podsumowaniu pozyskanych środków podał informację do Kurii Arcybiskupiej w Poznaniu, że udało się zebrać sumę 33 558,10 złotych. Pieniądze te pochodziły z ofiar parafian, ze składek, z urządzanych wydarzeń oraz z kolędy 1936/1937. Środki te umożliwiły zakup cegieł i wapna, a żwir i kamienie polne darowali właściciele okolicznych majątków: hr. Bobiński z Przygodzic i Jan Lipski z Lewkowa²³. W marcu 1938 r. projekt kościoła został przesłany do Kurii Arcybiskupiej w Poznaniu i po niewielkich poprawkach konserwatora województwa poznańskiego dr. W. Dalbora przekazany do realizacji. Planowane koszty budowy na dzień 1 września 1938 r. wynosiły 342 684,25 złotych²⁴.

3. Budowa nowej świątyni parafialnej

Rozpoczęcie prac budowlanych wyznaczone zostało przez Komitet Budowy Kościoła na dzień 7 czerwca 1938 roku. Prace poprzedziły msze święte sprawowane w farze: o godz. 8.00 przed ołtarzem św. Antoniego za dobrodziejów i ofiarodawców i o godz. 9.00 przed głównym ołtarzem z prośbą o uproszenie pomocy Bożej za pośrednictwem św. Antoniego w dziele budowy kościoła, z prośbą o zachowanie od nieszczęść i wypadków²⁵. Na popołudnie zaplanowane zostało spotkanie na placu budowy, gdzie jak relacjonował „Orędownik Ostrowski”: „nastąpi wrzucenie pierwszych łopat ziemi pod fundamenty świątyni”²⁶. Prace budowlane początkowo pod kierunkiem architekta Józefa Wedera, którego później zastąpił inspektor budowlany referendarz Leon Adamski, realizowały firmy Wojciecha Stachurskiego i Juliana Kornaszewskiego²⁷. Przebiegały one w szybkim tempie. Dla ich płynnego finansowania kuria arcybiskupia wyasygnowała

²³ ADK. AKAP, Budowa i reparacja, Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 15 grudnia 1937 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej [Referat dotyczący budowy kościoła św. Antoniego w Ostrowie].

²⁴ ADK. AKAP, Budowa i reparacja, Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 15 września 1938 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej [Kosztorys budowy nowego kościoła, opr. dn. 1 września 1938 r. przez inż. arch. F. Morawskiego].

²⁵ *Od wtorku rozpocznie się uroczyste budowa kościoła św. Antoniego w Ostrowie*, DzO, 6(1938), nr 128, 3 VI, s. 5.

²⁶ *Budowa nowego kościoła w Ostrowie weszła już na realne tory*, OO, 87(1938), nr 66, 3 VI, s. 5.

²⁷ ADK. AKAP, Budowa i reparacja, Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 17 października 1938 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej [Dotyczy poświęcenia kamienia węgielnego kościoła św. Antoniego].

subwencję w wysokości 5 tys. złotych²⁸. W październiku prasa informowała, że: „szybko rosną mury kościoła św. Antoniego [...] i są z dala widoczne. W najbliższych dniach doprowadzoną zostanie świątynia pod dach”²⁹.

Uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego nowo budującego się kościoła wyznaczona została na 25 września. Już 24 września sufragan poznański bp Walenty Dymek³⁰ przybył do Ostrowa. Po przyjeździe udzielił sakramentu bierzmowania w farze, zaś drugiego dnia uczestniczył w uroczystości konsekracji kościoła przy ul. Raszkowskiej. „Orędownik Ostrowski” z kronikarską dokładnością odnotował: „Przed kościołem i na miejscu, gdzie wznoszą się mury nowej świątyni ustawiono wspaniałe bramy triumfalne. Wieczorem pięknie iluminowano kościół. [...] o godz. 15-tej przybył J.E. Biskup Dymek i przeszedł w procesji od pomnika Serca Jezusowego. Na uroczystość przybyli przedstawiciele władz [...], duchowieństwo dekanatu ostrowskiego i ołobockiego i nieprzeliczone rzesze wiernych. Liczbę obecnych śmiało można określić na 10 tysięcy. Wszystkie przemówienia transmitowane były na zewnątrz. Aparatury udzieliła firma Władysława Wenzla”³¹. W kamieniu węgielnym wmurowanym w prezbiterium głównym umieszczona została puszka, do której włożono dokument informujący o budowie kościoła. Pod dokumentem tym znajdowało się blisko 300 podpisów mieszkańców Ostrowa. W puszcze umieszczono także miejscowe gazety informujące o odbywających się uroczystościach i monety o nominałach od 1 grosza do 10 złotych. Po

²⁸ ADK. AKAP, Budowa i reparacja, Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 28 września 1938 r. do ks. bpa Walentego Dymka z podziękowaniem.

²⁹ *Szybko rosną mury kościoła św. Antoniego*, OO, 87(1938), nr 127, 24 X, s. 1.

³⁰ Walenty Dymek, ur. 31 grudnia 1888 r. w Połajewie; arcybiskup poznański. Po ukończeniu gimnazjum w Rogoźnie rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Poznaniu i Gnieźnie. W 1912 r. otrzymał święcenia, po których pełnił posługę wikariusza w Ostrzeszowie. W 1916 r. objął stanowisko sekretarza generalnego Związku Katolickich Robotników Polskich i jednocześnie redaktora czasopisma związku „Robotnik”. Brał udział w działalności Związku Spółek Zarobkowych. Podczas powstania wielkopolskiego członek Wydziału Wykonawczego Rady Ludowej miasta Poznania. Współorganizował Narodowe Stronnictwo Ludowe. W latach 1922–1927 należał do zarządu Towarzystwa Obrony Społecznej. Od 1924 r. sekretarz generalny Caritas. W 1929 r. otrzymał sakrę biskupią z rąk kard. Augusta Hłonda. Podczas okupacji niemieckiej internowany na terenie Ostrowa Tumskiego, a następnie na plebanii kościoła Matki Boskiej Bolesnej na Łazarzu. Podczas nieobecności prymasa Augusta Hłonda w kraju wysyłał do Watykanu raporty dotyczące prześladowań Kościoła i Polaków. W 1945 r. został tytularnym arcybiskupem, a 4 marca 1946 r. arcybiskupem metropolitą poznańskim. Zmarł 2 października 1956 roku. M. Bańaszak, *Dymek Walenty*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 5, red. E. Grzebień, Warszawa 1983, s. 335–338.

³¹ *Wielkie uroczystości parafii ostrowskiej*, OO, 87(1938), nr 115, 26 IX, s. 1.

odmówieniu Litanii do Wszystkich Świętych i słowie biskupa Dymka uroczystość zakończona została występami chóru kościelnego pod batutą dyr. Ossowskiego, który zapewnił oprawę muzyczną całej uroczystości. Odbył się też koncert ostrowskiej orkiestry wojskowej³². Niesprzyjające warunki atmosferyczne w grudniu 1938 r. utrudniały dalsze prace budowlane. Dla zabezpieczenia założona została wówczas prowizorycznie dachówka, na początku grudnia przywieziona na plac budowy³³.

Z początkiem lutego 1939 r. na spotkaniu Komitetu Budowy Kościoła św. Antoniego dokonano podsumowania dotychczas wykonanych prac, a także nakreślono dalszy ich harmonogram. Prasa podała, że „ustalono, że wiosną [...] przystąpi się do dalszych robót budowlanych około wykończenia wieży i tynkowania świątyni wewnątrz i na zewnątrz. [...] Nadto ma stanąć jeszcze w tym roku probostwo”³⁴. W tym samym dniu przewodniczący Komitetu, proboszcz ks. L. Płotka, przesłał list do bp. W. Dymka, informując go o dotychczasowych kosztach budowy świątyni. Suma zamykała się w kwocie 182 tys. złotych³⁵. Do lata 1939 r. kościół był już w stanie surowym i na dobre przykryty został pokryciem dachu. Rozpoczęto też zewnętrzne tynkowanie kościoła od strony prezbiterium. W czerwcu 1939 r. Komitet Budowy poinformował mieszkańców Ostrowa, iż wznowione zostały roboty murarskie przy wieży, podkreślając zarazem, że koszty budowy wzrosły już do 234 tys. zł., a zebranych zostało 217 tys. złotych³⁶. W związku z tym konieczne stało się wsparcie finansowe budowy przez mieszkańców miasta. Pomimo narastających niepokojów wojennych przeprowadzony został 2 lipca 1939 r. kiermasz, z którego dochód w całości przeznaczono na kościół św. Antoniego. Tymczasem teren przy powstającej świątyni wykorzystywano na uroczystości polowe. W ostatni dzień oktawy Bożego Ciała z fary wyruszyła procesja eucharystyczna do nowego kościoła św. Antoniego. Tam też odbyło się nabożeństwo końcowe, wysłuchano kazania, odśpiewano pieśń ku czci św. Antoniego oraz zaintonowano *Te Deum*³⁷.

Tuż przed napaścią Niemiec hitlerowskich na Polskę, w sierpniu 1939 r. „Orędownik Ostrowski” poinformował swoich czytelników o po-

³² Tamże.

³³ *Krycie dachówką nowego kościoła*, OO, 87(1938), nr 148, 12 XII, s. 1.

³⁴ *Z obrad Komitetu Budowy Kościoła św. Antoniego*, OO, 88(1939), nr 17, 8 II, s. 1.

³⁵ ADK. AKAP, Budowa i reparacja, Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 6 lutego 1939 r. do J.E. Bpa Walentego Dymka.

³⁶ *Z obrad Komitetu Budowy Kościoła św. Antoniego*, s. 1.

³⁷ *Komunikat Biura Parafialnego*, OO, 88(1939), nr 70, 12 VI, s. 1.

stępcach prac wykonywanych już wewnątrz kościoła. Wykończono wtedy budowę stropu, kładziono z drzewa ścianę izolacyjną i ciepłą, a także podjęto prace nad budową chóru. Budowana wówczas sygnaturka była już obita miedzią. Po zamontowaniu jej na świątyni miał na jej zwieńczeniu posadowiony zostać krzyż, ufundowany przez ostrowskich kolejarzy. Na froncie kościoła umieszczony został duży krzyż, którego fundatorem był Jan Dutkowski. Dwa zaś dalsze krzyże, umieszczone nad planowanymi kaplicami sfinansowane zostały przez starszego cechu Stanisława Sypniewskiego i mistrza ślusarskiego Bobrowskiego³⁸.

4. Zakończenie budowy kościoła i erygowanie parafii

Wybuch II wojny światowej w dniu 1 września 1939 r. przerwał wszystkie prace. Niemieckie władze okupacyjne jesienią 1939 r. planowały rozbiórkę nowo wzniesionej, lecz niewykończonej jeszcze świątyni. Jednak na skutek nieprzejeźdźnej w tej sprawie postawy mieszkańców Ostrowa, a także zaangażowaniu w obronę świątyni ostrowskiego ruchu oporu budynek ocalał. Niemcy nie odważyli się go zburzyć i do końca wojny służył im jako magazyn. Ksiądz L. Płotka podzielił los wielu polskich księży. Zatrzymany przez gestapo, osadzony został w obozie przejściowym w Kazimierzu Biskupim. Po uwolnieniu do końca wojny przebywał w Częstochowie i 1 lutego 1945 r. wrócił do Ostrowa Wielkopolskiego i do parafii. Wspólnie z ocalałymi członkami Komitetu Budowy Kościoła przystąpił do kontynuacji przerwanej podczas wojny budowy świątyni. W uroczystość ofiarowania parafii ostrowskiej Maryi i Jej Niepokalanemu Sercu w 1946 r. wyruszyła do nowego kościoła pw. św. Antoniego manifestacyjna procesja. Tam odbyła się akademie maryjna ze śpiewem chóru kościelnego. Wtedy też przeprowadzono pierwszą po wojnie kwestę na ulicach miasta na rzecz budowanej świątyni³⁹. Komitet Budowy Kościoła św. Antoniego w Ostrowie działał do końca 1947 roku. W tym okresie budowla została otynkowana, zakupiono drzwi i położono cementową posadzkę. Ksiądz L. Płotka zamówił w pracowni Jana Żoka figurę św. Antoniego z Dzieciątkiem⁴⁰, pod którą zaplanowano zgodnie z sugestią Kurii Arcybiskupiej w Po-

³⁸ *Z budowy kościoła św. Antoniego*, OO, 88(1939), nr 97, 14 VIII, s. 1.

³⁹ *Uroczystość ofiarowania Parafii Matce Najświętszej i Jej Niepokalanemu Sercu*, „Głos Ostrowski”, 2(1946), nr 27(57), 7 VII, s. 3.

⁴⁰ ADK. AKAP, Budowa i reparacja, Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisław BM z dn. 13 grudnia 1946 r. [dotyczy budowy kościoła św. Antoniego]. Tam też znaj-

znaniu napis: „Święty Antoni do Ciebie o pomoc wołamy”⁴¹. W Uroczystość Chrystusa Króla, która przypadła w 1947 r. w ostatnią niedzielę października, przybył do Ostrowa sufragan poznański bp Franciszek Jedwabski i poświęcił świątynię. Dopełnieniem zaś był akt arcybiskupa poznańskiego Walentego Dymka, który 15 listopada 1947 r. erygował parafię św. Antoniego Padewskiego w Ostrowie⁴², ustanawiając jako jej pierwszego proboszcza ks. mjr. Franciszka Dymarskiego⁴³.

Kościół pw. św. Antoniego posiada modernistyczny kształt architektoniczny. Zbudowany jest na planie prostokąta, w formie trójnawowej bazyliki. Dachy mają formę czteropłaciową, a nad nawą wznosi się wieżyczka z sygnaturką. Prezbiterium jest węższe od nawy środkowej, zamknięte trójbocznie. Na jego ścianie szczytowej umieszczona jest mozaika ceramiczna przedstawiająca św. Antoniego Padewskiego – patrona świątyni i parafii. Na ścianach bocznych znajduje się sgraffito z postaciami polskich świętych⁴⁴.

A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE CHURCH OF ST. ANTHONY OF PADUA IN OSTRÓW WIELKOPOLSKI Construction of the temple and establishment of the parish

Keywords: Ostrow Wielkopolski, church, construction, Leon Plotka.

Abstract: In the interwar period, Ostrów Wielkopolski had over 33,000 inhabitants and had only one parish – St. Stanisław, bishop and martyr’s. It was necessary to build an additional church, which was particularly requested by the parish priest of Ostrów, Fr. Leon Plotka. The article describes the history of construction works started on June 7, 1938 and completed after the war. The parish was established on November 15, 1947.

duże się umowa zawarta 13 grudnia 1946 r. pomiędzy proboszczem ks. L. Płotką i artystą rzeźbiarzem J. Żokiem.

⁴¹ Tamże, Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisław BM z dn. 5 marca 1946 r. w sprawie budowy kościoła św. Antoniego.

⁴² ADK, Ks. infulat Tadeusz Szmyt, Krótka historia parafii św. Antoniego w Ostrowie Wielkopolskim 1947–2007, s. 2, mps.

⁴³ Por. tamże. Ks. F. Dymarski (1900–1963), uczestnik powstania wielkopolskiego. W 1924 r. na własną prośbę został kapelanem wojskowym w Poznaniu. Podczas okupacji, jako major wojska polskiego, przebywał w niewoli w obozach koncentracyjnych w Buchenwaldzie i Dachau. W 1946 r. powrócił do kraju i był najpierw proboszczem w Mikorzynie, a od 1947 r. w parafii św. Antoniego w Ostrowie, por. E. Nawrot, *Franciszek Dymarski*, w: *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej*, t. 1, red. H. Tadeusiewicz, Kalisz 1998, s. 45.

⁴⁴ S. Kęszka, M. Kieling, *Diecezja kaliska. Parafie, kościoły, kaplice. Przeszłość i teraźniejszość. Opracowanie historyczno-źródłowe*, Kalisz 2016, s. 568.

BIBLIOGRAFIA

Archiwum Diecezji Kaliskiej

Ks. infułat Tadeusz Szmyt, Krótka historia parafii św. Antoniego w Ostrowie Wielkopolskim 1947–2007, mps.

Akta przekazane z Archiwum Kurii Arcybiskupiej w Poznaniu, Budowa i reparacja kościoła św. Antoniego w Ostrowie 1936–1939, sygn. 17.

Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego z dn. 4 listopada 1936 r. do Kurii Arcybiskupiej w Poznaniu.

Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 1 grudnia 1936 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej w Poznaniu [dotyczy placu pod nowy kościół w Ostrowie].

Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 15 grudnia 1937 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej [Referat dotyczący budowy kościoła św. Antoniego w Ostrowie].

Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 15 grudnia 1937 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej [Prośba o poświadczenie spisu członków Komitetu].

Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 15 września 1938 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej [Kosztorys budowy nowego kościoła, opr. dn. 1 września 1938 r. przez inż. arch. F. Morawskiego].

Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 28 września 1938 r. do ks. bpa Walentego Dymka z podziękowaniem.

Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 17 października 1938 r. do Prześwietnej Kurii Arcybiskupiej [Dotyczy poświęcenia kamienia węgielnego kościoła św. Antoniego].

Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM z dn. 6 lutego 1939 r. do J.E. Bpa Walentego Dymka.

Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisław BM z dn. 5 marca 1946 r. w sprawie budowy kościoła św. Antoniego

Pismo proboszcza kościoła parafialnego pw. św. Stanisław BM z dn. 13 grudnia 1946 r. [dotyczy budowy kościoła św. Antoniego]

„Orędownik Ostrowski”

Budowa nowego kościoła w Ostrowie weszła już na realne tory, 87(1938), nr 66, 3 VI, s. 5.

Jego Eminencja Ks. Kardynał Prymas w Ostrowie. Wysokie odznaczenie p. mec. Jankowskiego, 80(1931), nr 103, 25 XII, s. 1.

Komunikat Biura Parafialnego, 88(1939), nr 70, 12 VI, s. 1.

Krycie dachówką nowego kościoła, 87(1938), nr 148, 12 XII, s. 1.

Kwiatki św. Antoniego, 86(1937), nr 47, 11 VI, s. 1; 86(1937), nr 48, 15 VI, s. 1.

Ku czci Namiestnika Chrystusowego, 85(1936), nr 15, 21 III, s. 1.

- Powitanie nowego duszpasterza parafii Ostrowskiej*, 85(1936), nr 18, 3 III, s. 1.
- Powstał Komitet budowy kościoła św. Antoniego w Ostrowie*, 86(1937), nr 95, 27 X, s. 1.
- Szybko rosną mury kościoła św. Antoniego*, 87(1938), nr 127, 24 X, s. 1.
- Uwaga Panowie Kupcy*, 86(1937), nr 73, 6 IX, s. 1.
- Wielkie uroczystości parafii ostrowskiej*, 87(1938), nr 115, 26 IX, s. 1.
- Z budowy kościoła św. Antoniego*, 88(1939), nr 97, 14 VIII, s. 1.
- Z obrad Komitetu Budowy Kościoła św. Antoniego*, 88(1939), nr 17, 8 II, s. 1; 88(1939), nr 70, 12 VI, s. 1.
- Z pobytu J. Eksc. ks. Biskupa Dymka w Ostrowie*, 85(1936), nr 74, 15 IX, s. 1.
- Z posiedzenia Rady Miejskiej*, 85(1936), nr 90, 10 X, s. 1.
- „Dziennik Ostrowski”
- Od wtorku rozpocznie się uroczyste budowa kościoła św. Antoniego w Ostrowie*, 6(1938), nr 128, 3 VI, s. 5.
- Projekt nowej świątyni ostrowskiej został już wybrany*, 5(1937), nr 135, 13 VI, s. 5.
- Zebranie likwidacyjne Komitetu Festynu Ludowego*, 5(1937), nr 155, 8 VII, s. 6.
- Anders P., *Kalisz, Ostrów Wielkopolski i okolice*, Poznań 1983.
- Banaszak M., *Dymek Walenty*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 5, red. E. Grzebień, Warszawa 1983, s. 335–338.
- Kęszka S., Kieling M., *Diecezja kaliska. Parafie, kościoły, kaplice. Przeszłość i teraźniejszość. Opracowanie historyczno-źródłowe*, Kalisz 2016.
- Leitgeber S., *Morawscy herbu Nałęcz I. 600 lat dziejów rodziny*, Poznań 1997, s. 123–125.
- Mąka A., *Konkatedra Ostrowska*, w: *Jedność w Wielości. X lat Diecezji Kaliskiej*, red. J. Bąk, Kalisz 2001, s. 75–85.
- Nawrot E., *Franciszek Dymarski*, w: *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej*, t. 1, red. H. Tadeusiewicz, Kalisz 1998, s. 45.
- Pawlak K., *Polska odrodzona*, w: *Ostrów Wielkopolski. Dzieje miasta i regionu*, red. S. Nawrocki, Poznań 1990, s. 237–283.
- Pietrzak J., *Leon Płotka*, w: *PSB*, t. 26, Warszawa 1981, s. 814–815.
- Serwański E., *W kręgu myśli zachodniej. Wspomnienia zapiski Wielkopolanina*, Poznań 2003.
- Splitt K., J.A., *Kościół konkatedralny w Ostrowie Wielkopolskim i jego dzieje*, „Opiekun”, 1998, nr 18, s. 8–9.
- Taisner R., *Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich przy Farze w latach 1893–1904 pod patronatem ks. Antoniego Sychla*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, 5(2010), s. 99–136, DOI: 10.14746/e.2010.5.6.
- Uroczystość ofiarowania Parafii Matce Najświętszej i Jej Niepokalanemu Sercu*, „Głos Ostrowski”, 2(1946), nr 27(57), 7 VII, s. 3.